

חומר למחשבה

אהבת חינם

מתוך "ליקוטי שמואל"

מלקט ועורך: ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה. eisikovits1@gmail.com,

058-4852-443

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשיכם או כתובות של נציג עלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם יביא גאולה לעולם. כמו כן יש אפשרות. אומרם. אבל הבא להדפיס וידפיס בשם אומרם לקבל כל עלון בכל שפה כמעט שתרצו בתרגום של ווארד .

החיבור הראשון הופיע במסגרת

'מפעל ליקוטי שמואל'

"זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו"

בשעה טובה ומוצלחת, בסייעתא דשמיא, רואה אור ספר חדש ומפעים

ליקוטי שמואל – חומש בראשית

לאחר שנים של עיון, איסוף, ליקוט ועריכה, יוצא לאור ספר ייחודי המאגד – סוף מעשה במחשבה תחילה את מיטב הקטעים, המאמרים, הסיפורים והמשלים שהופיעו בעלוני פרשת השבוע בשנים האחרונות. דברי חן ושכל טוב, שנבחרו בקפידה וערוכים בטוב טעם, כדי להחיות את הלב ולהאיר את השולחן

- מתוכן הפרקים: רעיונות מאירי עיניים לפרשיות השבוע • משלים מעוררי מחשבה • סיפורים נוגעים ללב • פנינים להעשרה ולהעברה בשולחן שבת

מתאים ללימוד אישי, למסירת דבר תורה ולשיחה משפחתית

ערוך ומוגש בעמל רב על ידי הרה"ג שמואל אייזיקוביץ שליט"א

כעת למכירה במחיר שווה לכל נפש – כרך ראשון על חומש בראשית

להזמנה

<https://dash.bookpod.co.il/product/2231>

אהבת חינם אינה היפוכה של שנאת חינם

הרב יהושע פפר רב קהילה; ראש "מכון עיון" ועורך ראשי, כתב-העת "צריך עיון"

שנאת חינם אינה נולדת בהכרח ממידות רעות, אלא ממחלוקת עקרונית ההופכת את השותף לאויב ואת האח לזר. התיקון אינו "אהבת חינם" אלא חידוש הברית והאחוה, כך שאפשר יהיה להיאבק על האמת בלי לבטל את האדם שמנגד.

בשבוע שעבר, בתחילתם של תשעת הימים, היינו עדים לאחד המראות המטלטלים יותר שנראו בחודשים האחרונים – והחודשים האחרונים כידוע לא חסכו מאתנו מראות מטלטלים.

אני מתכוון לתקיפתו של הרב אליהו מאיר פייבלזון, ראש ישיבת "פתחי עולם", תלמיד חכם בעל שיעור קומה ומרביץ תורה לרבים. עשרות מתפרעים, רבים מהם נערים חרדים בגיל ישיבה קטנה, הקיפו אותו ברחוב. הם צעקו לעברו "כופר", "רוצח" וקריאות גנאי נוספות, דחפו והכו אותו, ואף גרמו נזק לרכב שאליו הצליח לבסוף להימלט.

והיכן התרחש הדבר? לא במאה שערים, בקרב החוגים המתבדלים יותר של היישוב הישן, ואף לא ברמת בית שמש ב' (המזוהה עם השוליים הקיצוניים). התקיפה אירעה בקריית ספר, הריכוז הגדול והמפואר של עולם התורה החרדי־ליטאי. כלומר, בלב המחנה.

לנוכח מראות כאלה היינו מצפים לגינוי מידי וחד־משמעי. אלא שבמשך שעות ארוכות היתה התגובה שתיקה כמעט מוחלטת. עד שעות הבוקר המאוחרות של יום המחרת, לא העיתונות

החרדית הממוסדת ולא אתרי החדשות החרדיים התייחסו לארוע. בהמשך הופיעו כמה דיווחים, ואף נשמעו קולות גינוי מעורפלים. אך הם היו היוצאים מן הכלל. והשתיקה הראשונית אמרה הרבה. תקיפה של דמות רבנית בכירה ומכובדת, בלב עיר חרדית מרכזית, לא הצליחה לחצות את הרף הפנים-חרדי.

גם אי אפשר לפטור את המקרה בקלות בתור מעשה של קיצוניים ואנשי שוליים. תקיפות ומסעות הפחדה נגד רבנים ודמויות תורניות – ובהם הרב דוד לייבל, הרב אוריה ענבל, האדמו"ר מקרלין, הרב פייבלזון – כבר אינם אירועים נדירים. הם היו לתופעה מוכרת בחיים הציבוריים החרדיים.

אווירת ההפחדה והאלימות אינה מוגבלת למחלוקות רבניות פנימיות. ימים אחדים לפני התקיפה הוקפו עובדי רשות המסים שערכו ביקורת בבני ברק בהמון גדול; נגרם נזק לרכבם, והם נזקקו לסיוע משטירתי כדי לצאת מהמקום. בעקבות הארוע (שלא היה הראשון) הודיע מנהל רשות המסים כי השירותים הקשורים לתביעות נזקי מלחמה בעיר יופסקו עד שעיריית בני ברק תגנה בפומבי את האלימות.

במדינת ישראל של היום בוודאי אין מחסור בשנאה פנימית. אך תקיפתו של הרב פייבלזון והגיבוים שבוששו להגיע מעידים כי נחצה כאן קו נוסף.

ראינו גם חיילים שספגו יריקות ואלימות בהפגנות נגד הגיוס, שוטרים שהותקפו ועובדי ציבור שטופלו כאילו עצם נוכחותם בשכונה חרדית היא מעשה תוקפנות. ידיד סיפר לי שבעברו ליד תלמוד תורה מסוים, הוא ספג אבנים מילדי המוסד. הוא סבר שהאבנים מכוונות ספציפית אליו, אך גילה שעובר אורח שבא אחריו הותקף אף הוא באבנים.

כפי שמליצי היושר החרדים ממהרים לציין, יש בזירה החרדית-ישראלית שחקנים בעייתיים נוספים – היועצת המשפטית לממשלה, בית המשפט העליון ואחרים. ובכל זאת, קשה לחמוק מן ההכרה כי משהו רע קורה לנו.

קשה במיוחד להתבונן במראות הללו בתשעת הימים, שבהם אנו מתאבלים על חורבן ירושלים ונזכרים בדברי הגמרא שבית המקדש השני חרב מפני שנאת חנם (יומא ט, ב). במדינת ישראל

של היום בוודאי אין מחסור בשנאה פנימית, אך תקיפתו של הרב פייבלזון והגינויים שבוששו להגיע מעידים כי נחצה כאן קו נוסף.

כיצד הגענו עד הלום? מהי בדיוק אותה שנאת חנם שאנו נקראים לתקן? ובאיזו דרך נלך מכאן והלאה?

למה אי אפשר פשוט להיות נחמדים?

באחת השנים השתתפתי ביום עיון לקראת תשעה באב שיזם הרב יעקב י' שכטר. לא נכחתי בתכנית כולה, אך זכור לי שבדבריו על שנאת חנם הקדיש הרב שכטר תשומת לב רבה לחשיבותן של מידות טובות. הוא שאל את השאלה הפשוטה: "למה אי אפשר פשוט להיות נחמדים?"

יש אמת בשאלה הזאת. חלק גדול מן הסכסוכים הבין־אישיים היה נעלם, או לפחות מצטמצם, אילו היינו סבלניים, נדיבים, סלחנים ומתחשבים יותר. מחלוקות רבות אינן מתחילות בפערים אידאולוגיים עמוקים, אלא בגאווה פגועה, בקנאה, בחוסר רגישות, בתקשורת לקויה או בקושי האנושי הרגיל לראות את העולם מבעד לעיניו של אדם אחר.

הסיפור התלמודי על קמצא ובר־קמצא מתחיל בכיעור מוסרי מן הסוג הזה. אדם משפיל את שונאו בפומבי ומסרב לאפשר לו להישאר בסעודה, גם לאחר שהוא מציע לשלם את מלוא הוצאותיה. החכמים יושבים ואינם מוחים. בר־קמצא מסיק משתיקתם כי הם מסכימים למעשה: "מדלא מחו ביה – שמע מינה קא ניחא להו." ההשפלה הופכת לתשוקת נקם, ומעשה פרטי של אכזריות מתגלגל לאסון לאומי (גיטין נה, ב).

דרך ארץ בסיסית חשובה. המידות חשובות. היכולת להימנע מהשפלת אדם אחר, להקשיב, לוותר, לדבר בנחת ולרסן את הכעס היא תנאי הכרחי לכל חברה בריאה.

ובכל זאת, אינני סבור ש"להיות נחמדים" נותן מענה לסכסוכים החברתיים העמוקים ביותר שלנו. להפך, לעתים הוא דוקא מפריע. מידות טובות עשויות למנוע ממחלוקת קטנה להתעצם למלחמה. הן יכולות לרכך את האופן שהוויכוח מתנהל ולפתוח מרחב להקשבה ולפשרה. אך הן אינן יכולות

להעלים את המחלוקת המהותית בין צדדים המחויבים לתפיסות מתחרות של הטוב. האשליה הזו רק מזיקה.

לדוגמא, נניח שהורים חלוקים בשאלה באיזה מוסד ילמד בנם. אחד מהם סבור שבית הספר הנוכחי פוגע בילד מבחינה רגשית ורוחנית, ושיש להעבירו מיד. האחר משוכנע שהוצאתו משם תהיה אסון. זו אינה מחלוקת בשאלה מי שכח לשטוף את הכלים. עתידו של הילד עומד על הפרק. שני ההורים עשויים להיות אנשים טובים, סבלניים ונדיבים. שניהם יכולים לדבר בכבוד. אך איש מהם אינו יכול פשוט "להיות נחמד" ולוותר על מה שהוא מאמין בכנות שהוא טובת הילד. דוקא מפני שהם אוהבים אותו, הם יילחמו.

הוא הדין בשאלות הגדולות הניצבות בפני קהילה או מדינה. איזה סוג חינוך עלינו להעניק לילדינו? אילו סיכונים מותר ליטול כדי לשמר אורח חיים? מי צריך לשאת בנטל ההגנה הלאומית? אילו פשרות אפשר לעשות בנוגע למודרנה? מה דורשת מאתנו הנאמנות לתורה ברגע ההיסטורי הנוכחי?

אלה אינן מחלוקות מלאכותיות שנוולדו ממידות רעות. הן צומחות מתוך הבנות שונות של אמת, צדק, אחריות וטוב. למעשה, ככל שהצדדים רציניים יותר מבחינה מוסרית, כך עלולה המחלוקת להיות חריפה יותר.

מידות טובות הן אפוא הכרחיות, אך אין בהן די. הן יכולות להסדיר מחלוקת גדולה, אך אינן יכולות לפתור אותה באמצעות הפיכת כל הצדדים לנוחים ומסבירי פנים. כפי שאבאר בהמשך, יש חשיבות רבה בכך שנדע להיאבק בעוז על עמדתנו ולא נוותר מתוך מידות טובות. השאלה המכרעת אינה אפוא כיצד נפסיק להיאבק, אלא מה מונע ממחלוקת עקרונית להפוך לשנאת חנם.

כאשר למחלוקת יש בסיס

התרגום המקובל לאנגלית של המונח "שנאת חנם" הוא – baseless hatred שנאה חסרת בסיס או חסרת סיבה. אלא שתרגום זה עלול להטעות.

השנאה של ימי בית שני לא נולדה ממחלוקות פעוטות. הקבוצות שנאבקו זו בזו בירושלים סברו ששאלות בעלות חשיבות עליונה עומדות על הפרק. החכמים ביקשו להגיע להסדר עם רומא, ואילו הקנאים דרשו מלחמה. הקנאים היו נחושים כל כך לכפות על תושבי ירושלים את היציאה לקרב, עד ששרפו את מחסני החיטים והשעורים בעיר וביטלו את האפשרות להחזיק מעמד במצור הרומי.

המחלוקת לא היתה חסרת בסיס. מול הצדדים ניצבו אויב ממשי והכרעה קיומית. האם לנהל משא ומתן עם רומא או להילחם בה? איזו מדיניות העניקה לעם היהודי את הסיכוי הטוב ביותר לשרוד? איזה נתיב ביטא אומץ, אמונה ונאמנות לה'?

לשאלות האלה לא היתה תשובה פשוטה. המצדדים במלחמה ראו בפשרה פחדנות ובגידה. מבקשי ההסדר ראו במרד התאבדות קולקטיבית. כל צד האמין שהצד האחר מסכן את האומה ומחלל שם שמים.

למחלוקת היה בסיס. לשנאה – לא.

שנאת חנם אינה בהכרח שנאה שאין לה סיבה פסיכולוגית. לבני אדם כמעט תמיד יש סיבות לשנאתם. אנו מרגישים מאוימים, נבגדים, מושפלים, מפוחדים או מזועזעים מבחינה מוסרית. אנו מספרים לעצמנו שהאדם או הקבוצה שמנגד מסכנים את כל היקר לנו.

השנאה היא "חנם" משום שהמחלוקת אינה מצדיקה הפיכת שותף לברית לאויב שיש להשתיקו, לסלקו או להשמידו. המחלוקת נסובה על מדיניות, פרשנות או תפיסה של הטוב. השנאה מתחילה כאשר אנו חדלים להבחין בין העמדה השנויה במחלוקת לבין האדם המחזיק בה.

בשלב הזה איננו אומרים עוד "אתה טועה טעות חמורה". תמורת זאת אנו אומרים "אתה אדם רע". איננו אומרים עוד "המדיניות שלך תוביל לאסון". אנו אומרים "אתה בוגד, כופר, רוצח".

בר הפלוגתא מופקע ממעמדו כחבר בבית המשותף. נוכחותו נעשית בלתי נסבלת. מרגע שהוא אינו עוד שותף, אין סיבה להקשיב לו, לשכנע אותו, להתפשר עמו או לכבד את המנגנונים שבאמצעותם יש לקבל הכרעה משותפת.

המחלוקת המהותית יכולה להיות לגיטימית לחלוטין. השנאה היא שנאת חנם משום שהיא חורגת מתחומי המחלוקת ושוללת את עצם הלגיטימיות של האדם.

כיצד אם כן אפשר להיאבק בעוז על שאלות בעלות חשיבות עליונה בלי ליפול לשנאה הזאת?

בית המדרש התלמודי מציע לנו דגם.

אויבים בבית המדרש

הגמרא דורשת את הביטוי המקראי "אויבים בשער" על לימוד התורה:

אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד, נעשים אויבים זה את זה; ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה. (קידושין ל, ב)

הגמרא אינה מתארת את המחלוקת בבית המדרש כעניין מנומס, מרוחק או נטול דם. האב ובנו נעשים אויבים. הרב ותלמידו נעשים אויבים. הם נאבקים על עמדותיהם השונות בעוצמה השמורה לשדה הקרב. והם עושים זאת בצדק – מפני שהאמת חשובה, ומפני שלבחירת נתיב ההליכה יש השלכות גדולות.

כאשר הטקסט אינו מובן כראוי, כאשר הטיעון פגום או כאשר חילוק הלכתי אינו עומד במבחן, אסור לנימוס לטשטש את הבעיה. הלומדים מקשים על טענותיו של האחר, דוחים אותן, סותרים אותן ומנסים להכריען.

ובכל זאת, מוסיפה הגמרא, הם אינם זזים משם עד שהם נעשים שוב אוהבים.

האהבה שבסוף אינה התנצלות על העימות שקדם לה. היא שיקוף של אופיו של העימות מלכתחילה. תלמידי החכמים לא נלחמו למרות הקשר שביניהם; הם היו מסוגלים להילחם בעוז דוקא מכוחו. המחלוקת התרחשה בתוך מפעל משותף. שניהם היו משרתים של אותה תורה, מבקשי אותה אמת ודיירי של אותו בית רוחני. האיבה היתה מקומית ואמצעית. האהבה היתה מהותית.

במקום אחר מכנה הגמרא את תלמידי החכמים המתכנסים בבית המדרש "בעלי תריסין" – נושאי מגנים. רש"י מסביר שמדובר בחכמים "המנצחים זה את זה בהלכה" (ברכות כז, ב). הדימוי מפתיע. מלחמות מוכרעות בחרבות, בחצים ובחניתות. מגן הוא כלי הגנתי. הוא מגן על הנושא אותו; הוא אינו פוגע באויב. מדוע מתוארים לוחמי התורה כנושאי מגנים?

המטרה אינה לחסל את האדם הניצב מן העבר השני. החכם צריך להגן על עמדתו, לעמוד מול הטיעון המנוגד ולחשוף את עצמו להתקפה אינטלקטואלית. אך שני הלוחמים חייבים להישאר עומדים, מפני שהאמת יכולה להתברר רק במפגש שביניהם.

הדימוי מלמד על אופיה המיוחד של מלחמת בית המדרש. המטרה אינה לחסל את האדם הניצב מן העבר השני. החכם צריך להגן על עמדתו, לעמוד מול הטיעון המנוגד ולחשוף את עצמו להתקפה אינטלקטואלית. אך שני הלוחמים חייבים להישאר עומדים, מפני שהאמת יכולה להתברר רק במפגש שביניהם.

חרב משתיקה את היריב. מגן מאפשר לקרב להימשך.

מלחמתה של תורה זקוקה ליריב חזק דיו לבחון את עמדתנו. כמו שמודגש בסיפורו המכונן של ר' יוחנן ויריבותו עם ריש לקיש, אנו זקוקים לאדם שחולק עלינו. בלי האתגר שהוא מציב טיעונינו נחלשים, הנחות היסוד שלנו נותרות בלתי בדוקות, וחיפוש האמת נעשה למופע של אישור עצמי. בר הפלוגתא אינו אפוא מכשול בפני המטרה המשותפת. הוא שותף הכרחי להשגתה.

זהו הפרדוקס של בית המדרש: הצדדים נלחמים כאויבים מפני שהם שותפים. הם מסוגלים לתקוף את הטיעון בלי לבקש להשמיד את האדם. המסגרת הכוללת אינה שנאה, אלא ברית, קשר ואפילו אהבה.

בית משותף

מחלוקת כזאת אפשרית רק כאשר קיים בסיס משותף עמוק.

על הנאבקים לחלוק דבר־מה יסודי יותר מן הסוגיה המפרידה ביניהם: חיפוש משותף אחר האמת, מערכת ערכים משותפת, זהות משותפת ובית משותף. עליהם לדעת כי יהיה אשר יהיה סופה של המחלוקת, הם יוסיפו להיות אחראים זה לזה.

הדבר נכון בבית המדרש, אך הוא נכון באותה מידה במשפחה, בקהילה ובמדינה.

בני זוג עשויים להיאבק בחריפות בשאלה מה טוב לילדם. אך כל עוד כל אחד מהם משוכנע שהאחר אוהב את הילד, מחויב לנישואין ומבקש את טובת המשפחה, המחלוקת יכולה להישאר בתוך הבית. גם אם היא כואבת וקשה, הצדדים אינם מנסים להביס זה את זה. הם מנסים להגיע יחד להכרעה הנכונה.

אותו עיקרון חל על החיים הציבוריים. אם מוסכם עלינו שאנו בני עם אחד, הקשורים בברית משותפת ואחראים לעתיד משותף, אזי מחלוקת – גם מחלוקת עמוקה – אינה הופכת למלחמת השמדה.

צד אחד עשוי לסבור שהצעתו של הצד האחר תגרום נזק חמור. הוא רשאי להתארגן נגדה, לחשוף את פגמיה ולבקש להבטיח את דחייתה. אך הוא לא ישלול מן הצד האחר את הזכות להשתתף בשיחה. הוא לא יגדיר כל עמדה חלופית כבגידה או ככפירה. הוא לא יתייחס לאופוזיציה כאל גוף זר שיש לעקור מן האומה.

זהו בעיני עומק ההבחנה של המשנה בין מחלוקת לשם שמים לבין מחלוקת שאינה לשם שמים: "כל מחלוקת שהיא לשם שמים – סופה להתקיים; ושאינה לשם שמים – אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים? זו מחלוקת קרח וכל עדתו" (אבות ה, יז).

מחלוקת לשם שמים מתקיימת מפני שהתכלית המאחדת את הצדדים גדולה מן המחלוקת המפרידה ביניהם. לא כל עמדה הופכת להלכה למעשה; בסופו של דבר נדרשת הכרעה. אך גם כאשר ההלכה נפסקת כבית הלל, דברי בית שמאי נותרים חלק מן התורה. עמדתם נלמדת, נשמרת ונמסרת מדור לדור. אף צד אינו נמחק.

היחסים שבין שני הבתים מלמדים כיצד נראה הדבר בפועל. הגמרא מספרת שאף שבית הלל ובית שמאי נחלקו בסוגיות שהיו להן השלכות חמורות על נישואין ועל מעמד אישי, הם המשיכו

להתחתן אלה באלה ונהגו זה בזה "חיבה ורעות", לקיים מה שנאמר "האמת והשלום אהבו" (יבמות יד, ב).

האמת והשלום לא היו חלופות. החתירה לאמת לא חייבה את נטישת השלום, והשלום לא חייב את דיכוי האמת. הגמרא אף מסבירה שהלכה נקבעה כבית הלל לא רק בזכות חריפות טיעוניהם, אלא משום שהיו "נוחין ועלובין", שנו את דברי בית שמאי לצד דבריהם ואף הקדימו את דברי בית שמאי לדבריהם (עירובין יג, ב).

הם לא החלישו את המחלוקת. הם דוקא הוכיחו שהם מבינים אותה, תוך שהם מסוגלים להציג בהגינות את עמדת הצד האחר ולשמור על כבודו של בר הפלוגתא. הם הכירו בכך שהאמת שהם מבקשים אינה רכושם הפרטי.

בסופו של דבר, חברה משותפת זקוקה להכרעות. לפיכך התורה מכוננת את הסנהדרין, את שלטון הרוב ואת מנגנוני ההכרעה ההלכתיים (שמחייבים דיון ער בנושא: כפי שנפסק בגמרא, על כל חכם להביע את עמדתו האישית ולא להסתמך על אחרים, גם גדולים ממנו). במסגרות אחרות מתקבלות החלטות באמצעות מוסדות קהילתיים, מנגנונים פוליטיים או פשרות הנגזרות מנסיבות המקרה.

אולם המטרה המשותפת הופכת הפסד לנסבל. אני יכול להפסיד בוויכוח בלי לאבד את מקומי בבית המדרש. אני יכול להפסיד בהצבעה בלי לחדול להשתייך לקהילה. ואני יכול לקבל הכרעה שהתנגדתי לה, אם אני יודע שהיא התקבלה באמצעות מנגנון המקובל על כל הצדדים ובתוך ברית המבטיחה את המשך מקומי בתוכה.

כך גם פשרה: היא מתאפשרת כאשר אף צד אינו מפרש אותה ככניעה לאויב זר. אנו נשארים באותה קבוצה גם אם עמדתו של אחד הצדדים אינה מתקבלת.

שנאתם של הצדיקים

בהקשר הזה קשה שלא להיזכר בתיאורו הנודע של הנצי"ב (בהקדמתו לספר בראשית) את מצבו של עם ישראל ערב חורבן הבית השני:

שהיו צדיקים וחסידיים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. על כן, מפני שנאת חנם שבלבם זה אל זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה, ולכל הרעות שבעולם, עד שחרב הבית... שהקדוש ברוך הוא ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם, ולא בעקמימות אף-על-גב שהוא לשם שמים, דזה גורם חורבן הבריאה והריסות יישוב הארץ.

דברי הנצי"ב הם מן ההסברים החודרים ביותר למושג שנאת חנם. האנשים שהוא מתאר לא היו אדישים לתורה. הם היו "צדיקים וחסידיים ועמלי תורה". שנאתם לא נבעה מחוסר מחויבות דתית, אלא מעיוותה של אותה מחויבות.

סטייה כלשהי בעניין של הלכה או השקפה נעשית הוכחה לחוסר נאמנות. ומהרגע שהאחר הוצא אל מחוץ לברית, אפשר היה לפרש אלימות כלפיו לא כרשעות אלא כצדקות.

כלומר, הם אהבו את האמת, אך זיהו אותה רק עם דרכם. הם חששו מפני סטייה דתית, אך איבדו את היכולת להבחין בין טעות לבין כפירה. הם ביקשו להגן על הברית, אך חדלו לראות באחיהם היהודים חברים בה.

מי שעבד את ה' באופן שונה נחשד מיד כצדוקי או כאפיקורס. סטייה כלשהי בעניין של הלכה או השקפה נעשית הוכחה לחוסר נאמנות. ומהרגע שהאחר הוצא אל מחוץ לברית, אפשר היה לפרש אלימות כלפיו לא כרשעות אלא כצדקות. זוהי "שנאתם של הצדיקים": שנאה שאינה נחוות כשנאה. היא מתויגת כנאמנות, אומץ וקנאות לשם שמים.

דוקא משום כך היא מסוכנת כל כך.

לעתים אפשר לרסן שנאה רגילה באמצעות בושה או באמצעות המצפן המוסרי הפנימי. שנאה דתית, לעומת זאת, מתחזקת מכח ודאות מוסרית. ככל שהיא נעשית אכזרית יותר, כך עשוי המחזיק בה לברך את עצמו על נאמנותו הבלתי מתפשרת לאמת.

לכן מדגיש הנצי"ב את מידת הישרות. שמירת תורה כשלעצמה אינה יכולה להציל חברה שאנשיה איבדו את היכולת לנהוג ביושר ובאנושיות כלפי מי שחולקים עליהם. הקב"ה, הוא כותב, אינו סובל צדקות המתנהלות בעקמימות, גם כאשר אותה עקמימות נעשית לשם שמים.

הדברים נכתבו על תקופת החורבן, אך אנו חייבים לקרוא אותם בלשון הווה.

מהתבדלות לניתוק

החברה החרדית נשענה במשך שנים רבות על מנגנונים של התבדלות. מנגנונים אלה לא היו שרירותיים ולא נבעו מרוע. הם הגנו על תרבות תורנית מפני פגיעת כוחות רבי עוצמה של חילון, ואפשרו לה לבנות מוסדות, קהילות ודורות של יהודים המחויבים לחיים של ברית עם הקב"ה.

אלא שהתבדלות נושאת עמה גם סכנה. מנגנון שנועד להגן על זהות מובחנת יכול ליצור בהדרגה תודעה שבה כל מפגש מתפרש מבעד לעדשת "אנחנו והם".

במסגרת כזאת, קבוצות אחרות אינן עוד שותפות בעלות מעלות, חסרונות וחזונות שונים. הן איום על הזהות. כל שאלה ציבורית הופכת למאבק סכום אפס: אם עמדתם זוכה ללגיטימציה, עמדתנו בהכרח מפסידה; אם קולם נשמע, קולנו מושקע; אם נכיר בתרומתם, נחליש את מניעינו אנו.

לאחר מכן מתחילות החומות המפרידות בין הקהילה לעולם החיצון לקום גם בתוך הקהילה עצמה. קבוצה חרדית אחת מערערת על הלגיטימיות של חברתה. רב שלומד אחרת, מדבר אחרת או מתייחס אחרת לעולם אינו רק טועה, הוא מחריב נשמות. חזון חינוכי מתחרה אינו זוכה לדיון אלא מוכרז ככפירה. מחלוקת קהילתית הופכת למאבק על השאלה מי נמצא בתוך המחנה ומי חייב להיות מסולק ממנו.

התוצאה אינה שימורה של מחלוקת תורנית אלא חיסולה.

מחלוקת תורנית אמיתית זקוקה למגנים. היא זקוקה ליריבים חזקים שנותרים נוכחים בבית המדרש. ברגע שצד אחד מבקש להוציא את האחר מן החדר – להפחיד אותו, למנוע ממנו ללמד או לפגוע בו בגופו – מלחמתה של תורה הסתיימה. דבר מה אחר תפס את מקומה.

התורה שעוררה את ההתקפה

תורתו של הרב פייבלזון – אני רואה בעצמי תלמיד שלו, וגם היסודות של מאמר זה נאמרים לא אחת בשיעוריו – מקורית ומרתקת. בשונה מן הדגש החרדי הקלאסי, היא מעניקה מקום משמעותי לפשוטו של מקרא, נותנת אמון בשיקול דעת אנושי בריא – במה שאנו נוהגים לכנות שכל ישר – ומתמודדת ישירות עם המציאות של חיי האדם והאומה. תורתו מושכת רבים דוקא מפני שאינה דורשת מהם לבחור בין נאמנות לתורה לבין מפגש כן עם המציאות.

אך אולי יסודית עוד יותר היא שפת השותפות מכח הברית המאפיינת את תורתו.

הרב פייבלזון עומד על כך שיחידים וקבוצות שונים החיים בברית עם הקב"ה הם שותפים. לכל קבוצה מעלות וחסרונות, התעלות מצד אחד וכישלון מצד שני. שום מגזר אינו מגלם לבדו את מלוא הופעתו של העם היהודי, ושום קהילה אינה יכולה לשאת לבדה במלוא האחריות על קיום הברית.

הטענה הזאת אינה מוחקת הבדלים. להפך, היא מעניקה להם מקום. היא אינה קובעת שכל עמדה נכונה או שכל אורח חיים רצוי באותה מידה: שותפים יכולים וצריכים לחלוק זה על זה בחריפות. הם יכולים לסבור שהצד האחר טועה טעות חמורה. אך השותפות – והאחוה היהודית – מגדירה את המסגרת שבתוכה מתנהלת המחלוקת.

שותף, וכל שכן אח, הוא מי שטובתו נשארת כרוכה בטובתי גם כאשר אני מתנגד לו. אינני יכול לצמצם אותו לכדי מכשול, ובוודאי אינני יכול לפעול להיעלמותו. אינני יכול לבנות את זהותי על שלילת הלגיטימיות שלו.

זהו חלק ממה שמקנה לקולו של הרב פייבלזון את כח המשיכה בלב אלפי חרדים. בה בעת, זה גם חלק ממה שהופך אותו לאיום בעיני מי שזהותם תלויה בחלוקה מוחלטת בין המחנה לבין כל מי שמחוצה לו.

התקיפה נשאה אפוא אירוניה מרה. הצעירים שצעקו "כופר" ו"רוצח" המחישו בעצמם בדיוק את הפתולוגיה שתורתו של הרב פייבלזון מבקשת לרפא. הם לא התמודדו עם תורתו באמצעות תורה. הם לא נכנסו לבית המדרש עטויי מגנים. הם ביקשו לסלק אותו מן המחנה.

והשתיקה שבאה לאחר מכן היתה מטרידה לא פחות.

מסיפור קמצא ובר קמצא למדנו את הסכנה שב"מדלא מחו ביה – שמע מינה קא ניחא להו". שתיקה אינה מעידה תמיד על הסכמה. אנשים עשויים לפחד, להתלבט או להימנע מלהתערב. אך לשתיקה ציבורית יש השלכות ציבוריות. כאשר אלימות אינה זוכה לגינוי מידי וחד־משמעי, הפוגעים לומדים שהתנהגותם נמצאת בטווח הדברים שהקהילה מוכנה להכיל.

כאשר מוסדות ודמויות ציבוריות המלבים את הלהבות אינם משלמים מחיר קהילתי; כאשר האשמות בכפירה וברצח הופכות לכלים לגיטימיים במאבק ציבורי; וכאשר תקיפות מוסברות כמעשה של "נערים חמומי מוח" – אין להתפלא אם התקיפה הבאה תעלה על קודמותיה.

חברה של תורה זקוקה לגבולות ברורים נגד הסתה, השפלה ואלימות. לא למרות מחויבותה לאמת, אלא דוקא מכוחה.

מה צריך להשיב

התשובה לשנאת חינוך אינה ביטול המחלוקת. חברה שאין בה מחלוקת היא חברה מתה או חברה כפייתית. גם אי אפשר לפתור מחלוקות רציניות באמצעות בקשה מכל הצדדים להיות נחמדים יותר.

כמובן, עלינו להיות נחמדים. עלינו לטפח סבלנות, נדיבות, ענווה ומשמעת פנימית המאפשרת להקשיב לאדם אחר בהגינות. מידותיהם של בית הלל לא היו תוספת מקרית לתורתם; הן היו חלק מן הסיבה שהלכה נקבעה כמותם.

אך בשאלות הגדולות, הנחמדות תגיע בשלב כלשהו לקצה גבולה. מה שחייב להישאר אחריה הוא הברית. עלינו להשיב לעצמנו את הידיעה שאנו חולקים בית משותף; שהאמת גדולה מאחיזתו

של מחנה כלשהו בה; שגם החולקים עלינו יכולים להיות עובדי ה' ושותפים בגורל היהודי; וששום פלג אינו יכול לבנות לבדו את עתידו של העם היהודי.

לשם כך אין די במידות טובות של יחידים. דרושה תרבות קהילתית, תרבות של חיים משותפים בברית.

נדרשים מנהיגים רבניים ופוליטיים המגנים אלימות גם כאשר היא מופנית כלפי יריביהם האידאולוגיים. נדרשים מוסדות המטילים מחיר על הסתה במקום לתגמל אותה ביוקרה ובהשפעה. נדרשת תקשורת המסקרת שנאה בתוך המחנה באותה דחיפות שהיא מסקרת שנאה המופנית כלפיו. נדרשות מערכות חינוך המלמדות צעירים לא רק כיצד להגן על עמדתם, אלא גם כיצד לראות באדם שמולם משתתף לגיטימי בשיח הברית.

ומעל הכל, נדרשת שפה מחודשת של שותפות.

העובדה שלרב פייבלזון אלפי תלמידים ומאזינים בתוך החברה החרדית היא אפוא מקור לתקווה. והוא אינו יחיד. ברחבי העולם החרדי צומחים קולות המשלבים נאמנות עמוקה לתורה באחריות כלפי העם היהודי, פתיחות אינטלקטואלית רחבה יותר והכרה בברית הקושרת יחד יהודים מקהילות וממעמדות שונים.

הקולות הללו אינם מבקשים להמס את הייחודיות החרדית. הם מבקשים להשיב אותה למקומה הנכון בתוך הברית היהודית הרחבה.

"למה אי אפשר פשוט להיות נחמדים?" ובכן, עלינו להיות נחמדים. אך השאלה הגדולה יותר היא אם גם כאשר איננו מצליחים להיות נחמדים – כאשר הסוגיה כבדה מדי והמחלוקת עמוקה מדי – אנו עדיין מסוגלים לזכור שאנו אחים, שותפים ובעלי ברית.

קשה לראות את קהילתנו במצבה הנוכחי. אך הדברים מבהירים את המוטל על הכף. אין לנו מחסור באנשים המוכנים להילחם למען האמת. מה שחסר לנו בדחיפות הוא הידע כיצד התורה מבקשת מאתנו להילחם: לא בכלי נשק שנועדו לחסל את היריב, אלא במגנים המאפשרים לשני הצדדים להישאר עומדים.

הלוואי שנלמד להיאבק בעוז על אמונתנו תוך שאנו נאחזים זה בזה. הלוואי שנשיב את הכבוד למחלוקת, נחליף את שנאתם של הצדיקים בישרות שתובע הנצי"ב, ונזכה לראות מתוך החושך הנוכחי את האור הגדול שהעם היהודי ומדינת ישראל זקוקים לו כל כך.